

Om het historisch vaderschap

'Il ne faut jamais dire: Fontaine je ne boirai pas de ton eau'

P.F.M. Fontaine

In zijn roman *The way of all flesh* (1903) spreekt Samuel Butler over 'good sensible fellows who detest theory of any kind'. Dit gezegde heeft me altijd bijzonder goed van toepassing geleken op de geschiedenisstudenten die bij mij kwamen voor hun opleiding tot leraar. Ik denk overigens dat Butlers woord ook slaat op geschiedenisleraren en - maar nu spreek ik als een dwaze - misschien ook wel op vele academische historici. Wat mijn studenten 'theorie' noemden, kan heel eenvoudig aangeduid worden als 'alles wat je niet morgen al in de klas gebruiken kunt' of op zijn allerbest 'volgende week'. Zoals ook geschiedenisleraren sterke voorstanders zijn van 'gewoon lesgeven' en academici zich afvragen of je nu werkelijk 'al die theorie' nodig hebt om een behoorlijk artikel te kunnen schrijven. In ieder geval weten diegenen onder ons die het ongeluk hebben theorie van de geschiedenis te moeten onderwijzen wel dat hun vak bij de studenten niet bijzonder populair is.

Ik denk dat bij deze oordelen of vooroordelen onze oude historistische achtergrond nog een rol speelt, namelijk dat geschiedenis, als menselijk en cultureel vak, intrinsieke pedagogische en vormende waarden bevat die generlei rechtvaardiging behoeven. Ik denk ook aan het diep gewortelde bijgeloof dat geschiedenis onderwijzen en geschiedenis schrijven meer de vruchten zijn van ervaring en een zekere artistieke intuïtie dan van scholing en professionele praktijk. En dan is geschiedenis in zichzelf een bij uitstek praktisch ding, want ze gaat over mensen die dingen doen.

Cornelis Verhoeven heeft in dit verband, in zijn *Tractaat over het spieken. Het onderwijs als producent van schijn* (1980), de term 'corruptie door de praktijk' gebruikt. Het enige dat de praktijk ons vertelt, is hoe de zaken verlopen zijn en nooit hoe ze hadden moeten verlopen. Dit veronderstelt dat elke praktijk die niet regelmatig getoetst wordt op grond van algemene beginselen, min of meer 'corrupt' wordt, zichzelf herhalend, zelfgenoegzaam, ondoordringbaar voor kritiek. Ik denk dat deze 'corruptie' een van de voornaamste oorzaken is van de vervalping die zo dikwijls, na de eerste tien jaar, in leraarslevens binnensluipt, het gevoel dat je het wel aardig doet, maar niet echt goed, terwijl je niet weet hoe je je praktijk veranderen kunt. Verhoeven pleit in zijn verhandeling voor de noodzaak van 'filosofie' wat in onze context hetzelfde betekent als 'theorie'. 'Filosofie', zegt hij, 'is het laatste en meest fundamentele woord, zij is een poging om de behandeling van wezenlijke dingen vrij van corruptie te houden' (blz. 9). Het zou dus heel goed zijn om die

schijnbaar zo verstandige vragen als 'wat heb je eraan, wat doe ik ermee?' - en dat liefst op zo kort mogelijke termijn - maar eens het zwijgen op te leggen. Er dient in een didactiekcursus ruim plaats te zijn voor theorie, ook voor theorie van de geschiedenis. De student(e) dient impulsen te ontvangen en attent gemaakt te worden op mogelijkheden die hem of haar in staat stellen de praktijk, vooral de latere eigen praktijk, te testen en zo tot verandering te komen. Dit is nodig voor het op peil houden van de persoonlijke arbeidsvreugde, maar nog meer voor de ontwikkeling - misschien zelfs voor het lijfsbehoud - van het geschiedenisonderwijs dat, letterlijk, al eeuwenlang in een vicieuze cirkel ronddraait.

Ik noem in dit verband slechts één didactisch thema uit de vele, het probleem van de stofkeuze. De vigerende praktijk, dat is al lang gebleken, is niet bij machte tot andere inhouden te komen. Daarvoor is zij te sterk gebonden aan tradities, aan wetenschappelijke canons, aan de eisen van de overheid, aan de verwachtingen van de leerlingen, aan de belangen van uitgevers, om tot een grondige herwaardering te komen. Wat aan nieuwigheden zo af en toe tot stand komt - en vaak even snel weer verdwijnt -, maakt sterk de indruk van modieuze aanpassing aan de actualiteit, aan de zogenaamde 'eisen van de maatschappij' of aan de zucht het concurrerende vak 'maatschappijleer' de wind uit de zeilen te nemen.

Dit brengt ons tot de vraag wat men onder geschiedtheorie dient te verstaan. Ik denk dat het een goed ding zou zijn, als geschiedenisdidactici en theoretici van de geschiedenis eens wat meer voeling met elkaar hielden. Nu hebben ze, vrees ik, het gevoel dat hun disciplines weinig met elkaar te maken hebben. Om alle misverstand te voorkomen, ik bedoel niet dat de theoretici juist die problemen moeten behandelen die van nut zouden kunnen zijn voor de aanstaande geschiedenisleraar noch dat de opleidingscursussen de praktische uitwerking en invulling zouden moeten zijn van wat de geschiedtheorie de studenten al heeft geleerd. Nee, beide takken van het historisch bedrijf mogen en moeten hun zelfstandigheid bewaren.

Een punt van overeenkomst tussen beide is hun verhouding tot de historiografie. Degene die wel eens, of meer dan eens, een historisch artikel of zelfs een boek schrijft, beschouwt zichzelf, en dat terecht, als 'geschiedschrijver'. De academicus vergeet echter nogal gemakkelijk dat ook in het onderwijs heel veel geschiedschrijving bestaat. Dan denk ik natuurlijk aan de geschiedenisleerboeken voor elke schoolsoort en voor elk niveau, en ook aan de bronnenpublicaties, de uitgaven voor bijzondere onderwerpen, de nummers van *Kleio Didactica* en wat niet al. Ook de leraar is een 'geschiedschrijver', als men die term ten minste niet te letterlijk opvat. Hij presenteert zijn leerlingen beelden en inhouden en ook interpretaties van geschiedenis. Ten slotte is ook de leerling een geschied-

schrijver. Van hem of haar worden min of meer uitgewerkte antwoorden, kleine essays en soms omvangrijke scripties verwacht.

Welnu, zowel de theoreticus als de didacticus staat, soms ietwat vervreemd en hulpeloos, tussen de academische historiografen en de leraren-historiografen in, door beiden voor niet geheel vol aangezien. Dat zou niet alleen een zekere lotsverbondenheid kunnen aanduiden, maar ook tot effectieve samenwerking kunnen leiden. Niet alles komt overeen, vandaar die autonomie van beiden. In de lerarenopleiding moeten ook theoretische onderwerpen een plaats krijgen die geen verbinding met de geschiedtheorie hebben. Ik denk bijvoorbeeld aan de hoogst noodzakelijke theorie van het cijfergeven, van het evalueren dus, waardoor misschien een van de gevaarlijkste moerassen in het onderwijs drooggelegd zou kunnen worden. Bij de geschiedtheorie denk ik aan de vergelijkende studie van verschillende narratieve theorieën die daar op haar plaats is, maar niet in de opleiding. Maar om nu een punt te noemen dat wel overeenkomt: in zijn *Narrative logic* zegt Ankersmit dat de originele en interessante historiograaf veel 'scope' heeft, een ruim uitzicht over een breed terrein; wat binnen dat terrein ligt aan soorten van geschiedenis bindt hij dan samen tot geïntegreerde geschiedenis. Welnu, de geschiedenisleraar heeft zeker een enorm uitzicht, hij moet immers 'de hele geschiedenis' behandelen.

Als ik, als didacticus, heel eerlijk ben, dan geloof ik dat in onze didactiek nog niet zo erg veel didactiek voorkomt. Althans, wat in zo'n opleidingscursus wordt aangeboden, is vrijwel uitsluitend methodiek, de vragen van het 'hoe': hoe geef ik les, hoe bied ik stof aan, hoe beoordeel ik, om maar te zwijgen van die kwellende vraag op de achtergrond: hoe houd ik orde? Didactiek zou zich moeten bezighouden met de vragen van het 'wat' - het onderscheid tussen 'hoe' en 'wat, waarom', tussen methodiek en didactiek, stamt van Erich Weniger. 'Wat bied ik aan?' - het probleem van de stofkeuze, 'waarom geschiedenis?' - het probleem van de doelstellingen, dat zijn typisch historisch-didactische vragen, net zo belangrijk als de onderwijskundig-didactische zoals 'waarom orde houden?' en 'waarom cijfers geven?'. Natuurlijk is methodiek in de opleiding absoluut noodzakelijk, maar net zo min als geschiedtheorie vereenzelvigd mag worden met methodologie, mag ook geschiedenisdidactiek niet opgaan in methodiek. Maar heeft een didactiekstudent(e) nu wel geschiedfilosofie nodig? De vraag stellen is feitelijk haar beantwoorden: heeft het enig nut die arme aanstaande geschiedenisleraar te benauwen met de hersenspinsels van Hegel of Benedetto Croce? Neen, nietwaar? Trouwens, welke rechtgeaarde historicus durft nog van geschiedfilosofie te reppen sinds Popper in *The open society* (1945), als een ruiter uit de Apocalyps, zijn verschrikkelijke charge tegen Hegel reed? Maar toch! De sacrosancte indeling van de geschiedenis in oudheid-middeleeuwen-nieuwe geschiedenis - om slechts een enkel voorbeeld te citeren - is helemaal niet zo vanzelfsprekend als

algemeen wordt aangenomen. En omdat ze niet vanzelfsprekend is, is ze misschien wel niet erg dienstig voor de historische vorming of nuttig voor het historisch bedrijf. En het antwoord op de vraag hoe we aan die indeling komen en waarom we ons daaraan vastklemmen, heeft toch werkelijk iets met geschiedfilosofie te maken. Waarmee dan ten minste één verbindingslijn tussen filosofie en onderwijs is aangegeven.

Dat geschiedtheorie onmisbaar is voor de didactiekstudent(e), in zijn of haar opleiding tot geschiedenisleraar, ja, dat lijdt voor mij geen twijfel. Maar of de geschiedtheorie zoals we die nu hebben en die vandaag hier het onderwerp van ons symposium is, of die geschiedtheorie voor de geschiedenisdidactiek het gewenste effect kan sorteren, daaraan koester ik enige twijfel. Wat verwacht ik, als didacticus, van de geschiedtheorie? Ten eerste, dat zij de studenten in staat stelt de vragen van het 'waarom', 'waartoe' en 'wat' te beantwoorden. Ik denk dat de geschiedtheorie, zoals ze nu is, daarin slagen kan, mits zij wat meer wil letten op de specifieke behoeften van de onderwijsgevende historiograaf. Dat zou het werk van de leraar zinvoller en meer bevredigend maken en daardoor het onderwijs en vooral de leerlingen zeer te stade komen. Ten tweede zou de geschiedtheorie, uitgaande van de beantwoording van die 'wat en waarom'-vragen, de leraar en het geschiedenisonderwijs in staat moeten stellen tot fundamentele veranderingen in de onderwijspraktijk te komen.

Met betrekking tot dit laatste desideratum ben ik er niet helemaal zeker van dat de geschiedtheorie, zoals ze nu is, de didactiek van wezenlijk nut zou kunnen zijn. Bij voorbaat zij gezegd dat ik er niet op uit ben wie dan ook verwijten te gaan maken. Ten slotte heeft de geschiedenisdidactiek zelf ook nog niet overmatig veel historisch-didactische theorie tot stand gebracht. En ik ben me er wel van bewust dat het ook voor de geschiedtheorie nog lang niet 'Meeresstille und glückliche Fahrt' is. Niet zozeer omdat er nog veel te doen is, als wel omdat zij die het lichte en zware historiografische geschut bedienen niet echt diep onder de indruk zijn van haar resultaten. Net als de geschiedenisdidactiek bevindt de geschiedtheorie zich in een ietwat feodale positie, namelijk dat zij, ten opzichte van research en geschiedschrijving, een enigszins secundaire plaats bekleedt. Dit betekent dat zij zich, net zo min als het geschiedenisonderwijs, tegenover de academische 'powers that be' onafhankelijk kan opstellen.

In zijn reeds eerder vermelde boek *Narrative logic* zegt Ankersmit meer dan eens en op verschillende gronden dat de wetenschappelijke arbeid van een historicus toch wel van een andere orde is dan die van een natuurwetenschappelijk geleerde. En inderdaad, de verschillen springen duidelijk in het oog. Maar toch komt het me vaak voor alsof de overeenkomst sterker is dan het verschil. De geschiedwetenschap hanteert sinds het eind van de

achttiende eeuw een model, ik zou zelfs durven volhouden dat zij een model is, dat zij functioneert op de manier van een model. En dan is het zo dat dit model meer van dat van de natuurwetenschap weg heeft dan ons eigenlijk wel aangenaam is.

Het wezenskenmerk van een model is dat het een reductie van de werkelijkheid is. De natuurwetenschap reduceert de werkelijkheid tot ruimtelijkheid, hoewel in onze eeuw een nog veel verder gaande reductie tot aritmetische relaties heeft plaatsgevonden. De geschiedwetenschap reduceert de werkelijkheid tot tijdelijkheid. Meestal zijn historici, vooral ook geschiedenisleraren, ervan overtuigd dat de grondstof van de geschiedenis 'tijd' is. Als Jakob Burckhardt apodictisch verklaart dat het wezen van de geschiedenis de verandering is, dan kan dat alleen waar zijn, als die veranderingen vaststelbaar zijn met behulp van een gefixeerd tijdraster.¹ Vandaar in het onderwijs de voorliefde voor tijdbalken.

Zo'n gefixeerd tijdraster bezitten geschiedwetenschap en geschiedenisonderwijs inderdaad, en wel in de gedaante van ons geperfectioneerd chronologisch systeem. De innigste wens van een historicus is de door hem ontdekte of beschreven personen en gebeurtenissen te plaatsen op een zo nauwkeurig mogelijk bepaald punt van de tijdrekening. Dat is een soort keurmerk van historiciteit. We zijn ons er echter wat minder duidelijk van bewust dat dit bewonderenswaardige chronologische systeem primair en principieel een aritmetisch stelsel is, met andere woorden dat het niet uit tijdsverloop bestaat en ook geen tijdsverloop aangeeft, maar uit cijfers die in een bepaalde volgorde staan - net zo goed als een tijdbalk geen tijd aanduidt maar ruimte. Deze cijfermatige benadering van geschiedenis schept verwantschap met de natuurwetenschap waarin vaststelling in de vorm van cijfers en symbolen de normaalste zaak van de wereld is. Ik hoop dat men niet uit het oog verliest dat een gebeurtenis nauwkeurig aan jaar en datum vastleggen ook een constatering door middel van cijfers is. Onnodig te zeggen dat de zogenaamde 'cliometrische' geschiedschrijving nog een heel eind in die richting verder gaat, en dat principieel.

Juist als de natuurwetenschap is ook de historische discipline sterk positivistisch ingesteld. Ook wij historici aanvaardden toch eigenlijk alleen maar wat positief vaststelbaar is. Ook wij houden veel van verifiëren, dat wil zeggen toetsen aan de bronnen, maar nog meer van falsifiëren, wat wij dan 'debunking' noemen of 'demythologiseren'. Nog maar kort geleden is Eva de Vries gepromoveerd op een lijvig proefschrift dat geen ander doel had dan aan te tonen dat zekere Johannes Metochites, een beroemd Byzantijns geleerde, zijn roem ten onrechte bezit, aangezien hij zowat alles van anderen heeft overgeschreven. Onze uitvoerige noten-apparaten en lange literatuurlijsten laten zien dat ook wij niet met ons laten spotten! Invloed van het evolutionisme is ook duidelijk, zoals Chadwick opmerkt: 'De invloed van Darwin heeft [...] via Taine [...] ook het beginsel van de geschiedschrijving geraakt'.² Dit blijkt uit onze voorliefde voor

processen, en voor de lijnen die men doortrekken kan, waarop vooral de geschiedenisleraar dol is.

Met dat al raakt natuurlijk het speculatieve element in de knel. Want hier gaan we van het terrein af waar alles geverifieerd kan worden. Ruim een jaar geleden verweet Bastiaan Bommeljé (in een recensie in NRC/Handelsblad) Georges Duby dat deze in zijn *Le chevalier, la femme et le prêtre* (1981) op een speculatieve manier met de feiten omgaat. Overigens, aldus Bommeljé, een meesterstuk van mediaevistiek. Nee, het is juist een meesterstuk door deze geniale en uiterst fijnvoelende speculaties. Zonder deze zou er helemaal geen boek zijn, want Duby beschikte nu eenmaal over heel weinig 'feiten'! Maar het wordt pas echt dramatisch, als zulke speculaties iets met filosofie, of nog veel erger, met godsdienst te maken hebben. Want het is zoals Carl Schmitt (die men eigenlijk ook niet citeren mag) zegt: 'In dit positivistische tijdvak maakt men zijn wetenschappelijke opponent gaarne het verwijt dat hij theologie of metafysica bedrijft'.³

Het gevolg van deze rationalistische en positivistische instelling van de geschiedwetenschap, met daaraan toegevoegd haar radicaal doorgevoerde secularisatie, is dat in de geschiedschrijving nogal wat tussen de wal en het schip valt. Ik noem hier het tragische, al wat esoterisch is, mysterieus, magisch en mystiek, godsdienst, religieuze fenomenen en soortgelijke zaken.⁴ Nu kan men mij voor de voeten werpen - het is al gebeurd - dat dit misschien opgaat voor de historische geschiedwetenschap van de negentiende eeuw, maar dat onze scala van onderwerpen toch heel wat gevarieerder is. Dat is wel waar, maar het gaat mij toch vooral om de manier waarop die onderwerpen behandeld worden. De onderwerpen die vroeger niet en nu wel behandeld worden, moeten namelijk ook in het model passen.

Een artikel van Pleket over 'Pythagoras en de politiek' (*Hermeneus* 2 (1981)) eindigt als volgt: 'Schrijver dezes [is] geen bewonderaar van dit elite voorhoede-denken, dat maar al te gemakkelijk het gros van de mensen tot fundamentele of feitelijke inferioriteit veroordeelt. Elites zijn onvermijdelijk, maar zij moeten zich immer aan het wegend oordeel onderwerpen van de mensen die hen als elites tolereren. Pericles c.s. behoort ons nader te staan dan Pythagoras'. Heus? De machtspoliticus Pericles die de Attisch-Delische Zeebond met harde hand omzette in een Atheens imperium en de bondsschat gemoedereerd gebruikte ter verfraaiing van Athene? Pericles die, zoals elke rechtgeaarde Helleen, niets dan verachting koesterde voor slaven en barbaren, de liberale politicus die met zijn vriend en geestverwant, de progressieve dichter Euripides, had kunnen zeggen: 'Het is recht en billijk dat Hellenen over barbaren heersen, in plaats van dat slavenpak over Hellenen' (*Iphigenie in Tauris*, 1040/1041)?

Wij behandelen dan wel andere onderwerpen maar houden ons toch aan het machtspolitieke denken à la Ranke.

Een ander voorbeeld. In hun boek *Satans trawanten. Heksen en heksenvervolging* (1985) schrijven de auteurs, Beliën en Van der Eerden: 'De historicus rest slechts een zo nauwkeurig mogelijke beschrijving van de aard en de ontwikkeling van dergelijke denkbeelden te geven-afdoende verklaringen voor hun ontstaan, bloei en verval in bepaalde perioden en binnen bepaalde maatschappelijke verbanden kan hij meestal niet bieden.' Ja, maar hoe heb ik het nu? Ik zou èn als historicus èn als gewoon mens juist wel graag die verklaring hebben, daarvoor sla ik dat boek open. Dat er heksen geweest zijn en dat ze vervolgd werden, dat wist ik al. Hier komt dan die merkwaardige hulpeloosheid - van de historicus ten aanzien van esoterische verschijnselen zonneklaar aan het licht.

Maar ik ga nog een stap verder en citeer uit Joachim Fests beroemde Hitler-biografie (1973), een boek dat ik volmondig een triomf van moderne historiografie noem. Het toont overtuigend aan waartoe de geschiedschrijving van onze tijd in staat is - maar even duidelijk laat het zien waartoe zij niet bij machte is. Nu het citaat (blz. 591): 'De grandioze, in eschatologische nevel en rassenschemeringen oplossende fantasmagorieën waren net zozeer zijn (Hitlers) terrein als het taaie, koelbloedig geënceneerde ogenbliksgesbeuren - een merkwaardige verbinding van visionair en tacticus. Het tussengebied van veelomvattend geplande, geduldig bedreven politiek daarentegen, de ruimte van de geschiedenis, bleef hem vreemd.' Een kostbaar citaat, want hier zegt de eminente historicus Fest heel precies wat 'de ruimte der geschiedenis' is - en wat niet! Wat hij Adolf Hitler verwijt is feitelijk dat deze het de historicus onmogelijk maakt van hem een biografie à la Ranke te schrijven. De verwarring van de auteur blijkt uit termen als 'eschatologische nevel', 'wereldondergangen' en 'rassenschemeringen' - eigenlijk niet meer dan machteloos schelden, al is het dan in geleerde woorden als 'fantasmagorieën'.

Als Fest (op blz. 888) beschrijft hoe Hitler op de Rijkspartijdagen te Neurenberg nieuwe vaandels 'wijdde' door aanraking met de 'Blutfahne' van de putsch van 1924, dan merkt hij ongesteld op dat 'het regiem in duistere, spookachtige afgronden wortelde'. Hier blijkt niet alleen hulpeloosheid, maar ook angst. En het is deze angst - de angst van de geseculariseerde moderne - die hem en ons verhindert deze Lucifer op te zoeken waar hij verblijf houdt, hetzij hij woont in duistere, spookachtige afgronden, hetzij hij, naar een woord van Jesaja (Jes. 14:13), 'zijn troon heeft gesteld op de godenberg, hoog in het noorden'. En zo verzaakt de historicus zijn taak die niet alleen is het verleden te beschrijven, maar vooral om ermee af te rekenen.

Waar het in de drievoudige relatie geschiedschrijving-geschiedtheorie-geschiedenisdidactiek allereerst om gaat is het vaderschap van de geschiedenis. Het is Cicero geweest die Herodotus verhief tot de waardigheid van 'pater historiae'. Maar heel veel eeuwen later verklaarde David Hume: 'De eerste bladzij van Thucydides is het enige begin van alle ware geschiedschrijving',⁵ hierin gevolgd door Eduard Meyer die van Thucydides zei: 'Hij is nu eenmaal de onvergelijkelijke en onovertroffen leraar der geschiedenis'.⁶ Thucydides zelf zegt in zijn *Historiai* (I 22.4) iets dat de moderne historicus uit het hart gegrepen is: dat in zijn werk het legendarische en fantastische niet voorkomt. Dat is een uitval naar Herodotus die door Thucydides nooit wordt genoemd. Men weet dat Herodotus' *Historiai* verlucht zijn met talloze 'short stories', anecdotes en excursen. Bijna letterlijk vinden we Thucydides' bezwaar terug bij Ranke die, naar aanleiding van de romans van Walter Scott, verklaarde: 'ik vatte het plan op in mijn werk alles wat verzonnen en ver dicht is te vermijden en mij streng aan de feiten te houden'.⁷ Daar heeft men dus die streng-positivistische feiten-aanbidding. Zoals de oudheid twijfelde aan Herodotus' patriottische gezindheid - hij trad de 'barbaren' met zo'n open geest tegemoet - zo betwijfelt de moderne geschiedkundige zijn historische bekwaamheid. 'Hij was', aldus Jacoby, 'nog zeer ver verwijderd van het ideaal van de moderne geschiedschrijving';⁸ alweer iemand voor wie Ranke blijkbaar de norm was. Men heeft met die 'short stories' van Herodotus nooit goed raad geweten, aardig zijn ze natuurlijk wel, maar zijn ze ook geschiedenis? De moderne historicus die, zonder dat hij dat van zichzelf weet, nogal essentialistisch is ingesteld, miskent wat Robert Musil hem voorhoudt: '[Geschiedenis] ontstaat niet van een centrum uit, maar van de periferie uit' (*Der Mann ohne Eigenschaften* I, 361). Herodotus' verhalen dienen om de fundamentele eenheid van de mensheid te beschrijven, 'van Grieken en barbaren gelijkelijk', zoals hij onmiddellijk in de aanhef verklaart (I.1). Ze tonen ons hoe mensen met geschiedenis omgaan en hoe ze reageren, als ze met historische personen en gebeurtenissen in aanraking komen. Wat hij ons biedt, is een historische anthropologie. En ik zou van ganser harte wensen dat het moderne geschiedenisonderwijs - als geschiedschrijving - zich Herodotus tot vader koos.

In feite is echter ook van de schoolgeschiedschrijving Thucydides de vader. Zij hanteert nog altijd datzelfde reductionistische model dat we reeds bij de beschrijver van de Peloponnesische oorlog aantreffen. Het centrum van Thucydides' boek is de strijd om de macht tussen Athene en Sparta; men komt echter uit dit boek niet aan de weet dat in die tijd ook Socrates, Euripides en Aristophanes leefden. Zoals ik onlangs in een modern geschiedenisleerboek voor het voortgezet onderwijs bij de zeventiende eeuw de namen van Racine, Shakespeare en Rembrandt niet tegenkwam. Bij Thucydides geen uitweidingen en anecdotes, geen 'short stories'. Al het menselijke is hem vreemd: geen vrouwen, alleen mannen,

dat wil zeggen met name genoemd slechts twaalf mannen in totaal, zes Atheners en zes Spartanen, van wie er maar vijf enigermate gekarakteriseerd worden - maar zelfs over Pericles' persoon zo goed als niets! Degenen die spreken zijn groepen, alsof we de koren van de tragedie beluisteren: 'de Atheners, de Spartanen, de Meliërs...'. Ook de menselijke natuur is een abstractie: 'De natuur (de "physis") van de mensen is altijd dezelfde', zegt hij (III 29) en neemt daarmee afstand van de bonte geschakeerdheid van Herodotus' mensdom. Ik vermoed dat Thucydides, had hij ze kunnen horen, Mozarts opera's enigszins misprijzend zou hebben beluisterd!

Laat ons nu nog eens die uitzichttoren van Ankersmit bestijgen van waaraf de betere historicus zo'n ruim uitzicht geniet en er vervolgens hen die beneden zijn gebleven van mee laat genieten. Ja, hoe hoog zijn onze belvédères eigenlijk? Hun bouwhoogte lijkt te zijn voorgeschreven, door de architecten Thucydides, Ranke e tutti quanti. Wat, van de toren af gezien, zijn blik omvat, kan de hedendaagse historicus veel beter beschrijven dan zijn zeventiende- en achttiende-eeuwse voorgangers. Maar er is een horizon en wat voorbij die horizon ligt - Hitler verblijft daarachter - ziet de historicus niet of hij negeert het. Tientallen jaren geleden al heeft de wiskunde de moed gehad tot een grondslagenonderzoek; daaruit is toen een heel andere, een niet-euclidische wiskunde voortgekomen. Ik geloof dat er ook alle aanleiding is voor een historisch grondslagenonderzoek, ja, wellicht meer nog - en ik meen dit letterlijk - voor een gewetensonderzoek.

Noten

1. J. Burckhardt, *Weltgeschichtliche Betrachtungen*. Werner Kaegi ed. (Bern 1947) 70-72.
2. Owen Chadwick, *The secularization of the European mind in the nineteenth century* (London 1975) 241.
3. Carl Schmitt, *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität* (Leipzig 1934) 51.
4. Piet Fontaine, 'Ce que l'enseignement de l'histoire omet: l'histoire et la vision tragique du monde' in: *Enseigner l'histoire. Des manuels à la mémoire*. Henri Moniot ed. (Bern 1984) 113-126.

5. cit. in Hartmut Erbse, 'Zur Geschichtsschreibung des Thukydides', *Antike und Abendland* 10 (1961) 19-34. Ook in: *Thukydides*. Hans Herter ed. Wege der Forschung XCVIII (Darmstadt 1968) 597.
6. Eduard Meyer, *Herodots Geschichtswerk*. Forschungen zur alten Geschichte II (Halle 1899) 369.
7. Ernst Simon, *Ranke und Hegel* (Dissertatie Heidelberg 1923). Beiheft 15 der Historische Zeitschrift (München en Berlijn 1928) 70-72.
8. F. Jacoby, s.v. Herodotos, in: *PW Suppl.* II (Stuttgart 1914) 483.